

УДК 343.13

В. В. Вапнярчук, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ: ОБҐРУНТУВАННЯ МОЖЛИВОСТІ ВИДІЛЕННЯ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У публікації обґрунтовується розуміння кримінального процесуального доказування як системи та можливість застосування системного підходу (системного аналізу) до його дослідження шляхом використання різних форм її опису (історичної, предметної та функціональної). Стисло проаналізована сутність основних концептуальних підходів до кримінального процесуального доказування у вітчизняній науці кримінального процесу та тезисно сформульовані основні положення його системного розуміння.

Ключові слова: система доказування, системний підхід до доказування, системний аналіз системи доказування, пізнавальний підхід до доказування, діяльнісний підхід до доказування, комплексний підхід до доказування.

V. V. Vapnarychuk. System approach to criminal procedural proof: justification of the possibility of allocation and general characteristics

The publication substantiates the understanding of criminal procedural evidence as a system and the possibility of applying a systematic approach to its study. Thus, a systematic analysis of the criminal procedural evidences was carried out using various forms of description, in particular: a) historical (distinguished cognitive, activity and complex conceptual approaches to understanding the essence of evidence and their philosophical and methodological basis); b) substantive (the general structure of the system of proof is defined, the content elements of which are proposed to allocate: the object, the subjective side, the objective side and subject of evidence (substrate direction) and the structure of these content elements (structural direction)); c) functional (the features of the internal (the connection between its elements and subelements) and the external functioning of the system of proof (the adaptive (adaptation of the system of proof to the environment) and the adaptive (adaptation of the environment to the system) activity of the system of proof are revealed.) The essence of the basic conceptual approaches is briefly analyzed to the criminal procedural proof in the domestic science of the criminal process and thesesfully formulated the basic provisions of his systemic understanding.

Key words: system of proof, system approach to the proof, system analysis of the system of evidence, cognitive approach to the proof, activity approach to the proof, complex approach to the proof.

Постановка проблеми. Розвиток науки вітчизняного кримінального процесу зумовлює необхідність дослідження та перегляду традиційних наукових поглядів щодо сутності кримінального процесуального доказування. Адже досить довгий час його розуміння не піддавалося критичному осмисленню із застосуванням новітніх методологічних підходів та з використанням знань інших наук. Зокрема, недостатня увага приділялася системному характеру кримінальної процесуальної доказової діяльності, що у свою чергу призводило до неповноти й неналежності її доктринального дослідження, до неефективності її правового регулювання та здійснення. Саме цими обставинами пояснюється необхідність написання цієї статті, її логіка та зміст.

Метою статті є обґрунтування можливості виділення системного підходу до кримінального процесуального доказування, здійснення системного аналізу доказування з використанням

© В. В. Вапнярчук, 2018

історичної, предметної та функціональної форм опису, тезисне формулювання основних положень системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Навколишній світ і діяльність людини з точки зору сучасної науки мають системний характер. Системність – це загальна властивість об'єктивно існуючої єдності світу, його структурованості та взаємозв'язку, що виявляється в системності не тільки матеріального світу, а й пізнавальної та практичної діяльності [1, с. 5]. Застосування системного підходу можна розглядати як необхідну умову цілеспрямованої (раціональної) діяльності сучасної людини, адже цей підхід як наріжний принцип загальної теорії систем передбачає комплексне вивчення будь-якого об'єкта дослідження як системи, тобто її складу, структури взаємозв'язків, функцій, організації, місця в системі вищого рангу, внутрішньої ієрархії, стійкості, відкритості тощо [2, с. 9].

Не вдаючись до аналізу висловлених думок щодо поняття «система» (з дав.-грец. – ціле, складене з частин, утворення), можемо констатувати, що в тлумачній літературі під нею розуміється порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням [3, с. 286]. У системології поняття «система» розкривається, як правило, шляхом визначення основних притаманних їй властивостей. Так, К.О. Сорока, приєднуючись до позиції інших науковців, виділяє такі: 1) система передусім є сукупністю елементів (за певних умов елементи можуть розглядатись теж як системи); 2) між елементами існують суттєві зв'язки, які за силою перевищують зв'язки між елементами системи й елементами, які не входять у систему; 3) системі властива певна організованість; 4) існування інтеграційних властивостей, тобто ті, які притаманні системі в цілому й невластиві жодному елементу системи [1, с. 17].

Таким чином, будь-яке явище, в якому вбачаються зазначені властивості, може розглядатися як система. На наше переконання, такі властивості притаманні кримінальному процесуальному доказуванню, адже в ньому можуть бути виокремлені певні змістовні елементи, які перебувають між собою у взаємозв'язку, мають організованість і емерджентну (системоутворюючу) властивість.

Що стосується змістовних компонентів (елементів) доказування, то для їх визначення та характеристики доцільно було б звернути увагу на стан і напрямки наукових досліджень сутності кримінального процесуального доказування. Станом на сьогодні можна констатувати, що наукові дослідження доказування спрямовані, як правило, на його зовнішню (об'єктивну) сторону. Це пояснюється превалюванням в українській процесуальній доктрині розуміння доказування лише як пізнавальної діяльності, що у свою чергу призвело до його звуженого, одностороннього наукового бачення й дослідження, призупинило розвиток наукових розробок щодо внутрішнього змісту доказування (сам термін «доказування» використовується досить часто в науці та практиці, як правило, у відриві від терміна «суб'єкт»). Інші ж аспекти доказування (до яких, на наш погляд, цілком правомірно можна віднести такі, як: об'єкт, суб'єктивна сторона й суб'єкт доказування) досліджувались у відриві від інших, безсистемно й недостатньо повно, або їм взагалі не приділялася увага.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що під час розгляду сутності кримінального процесуального доказування доцільно виділяти такі його елементи, як об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона й суб'єкт доказування. Критерієм такого «складового підходу» до системи доказування, вважаємо, є те, що він є достатньою і необхідною умовою належного здійснення кримінального процесуального доказування. Іншими словами, саме ці елементи утворюють специфічну інтегративну сутність – доказування з новою емерджентною властивістю, якою, з нашого погляду, є можливість його належного здійснення і досягнення мети

доказової діяльності. Ці чотири складові елементи системи доказування, у свою чергу, також можуть бути досліджені як системи (або підсистеми), в яких теж можуть бути визначені й проаналізовані їхні змістовні опції. Такий підхід, з нашого погляду, дозволить глибше і всебічніше дослідити правову природу доказування в кримінальному процесі, його обсяг і зміст. Крім того, це дасть можливість говорити про логічно витриману цілісну і відносно завершену систему кримінального процесуального доказування, в якій відсутність хоча б одного з її елементів свідчатиме про неможливість належного здійснення доказової діяльності. Підтвердженням доцільності виділення в доказуванні зазначених вище чотирьох елементів є і результати анкетування, проведеного у 2017 році автором цієї публікації. 81,2% опитаних (242 особи) (з них: 92,9% суддів, 71,6% прокурорів, 95,5% слідчих, 86,5% адвокатів, 55,9% науковців) висловились, що це є можливим як/або з науковою, навчальною чи практичною метою.

В юридичній науковій літературі ідея виділення зазначених вище елементів і характеристика їх взаємозв'язку (по суті, розгляду певного явища як системи й застосування системного підходу дослідження) не є новою¹. Найбільшого поширення такий підхід набув у кримінальному праві, де досить розробленим є поняття «склад злочину», що охоплює ці чотири змістовні елементи². Однак і в інших галузях права вчені вважають можливим його застосування під час розгляду окремих явищ. Зокрема, він використовувався В.С. Смородинським та Л.М. Шипіловим під час дослідження поняття «влада» [5, с. 34–48; 6, с. 71].

Сутність системного підходу до кримінального процесуального доказування. Системний підхід означає, що до вирішення будь-якої проблеми треба підходити системно, тобто загалом розглядати систему, в якій виникла певна проблема, з урахуванням цілей і функцій системи, її структури, всіх зовнішніх і внутрішніх зв'язків. На системному підході заснована така прикладна наукова дисципліна, як системний аналіз, що покликана розробляти методи аналізу систем і вирішення їх проблем [1, с. 4].

Як відзначається в системології, під час системного аналізу будь-якого об'єкта як системи можуть бути використані різні форми її опису. Так, К.О. Сорока виділяє такі форми: 1) історичний опис; 2) предметний (морфологічний) опис; 3) функціональний опис [1, с. 47–52]. На нашу думку, всі визначені форми цілком правомірно можуть використовуватись і в разі здійсненні системного аналізу кримінального процесуального доказування.

1) Історична форма опису системи кримінального процесуального доказування дає можливість зрозуміти, як виникла система, як вона розвивалась, і на якому етапі в ній виникла певна проблема. У теорії систем виділяють два аспекти цієї форми опису системи – генетичний і прогностичний [7, с. 25]. Під час *генетичного* дослідження вивчаються походження системи, процеси її формування й розвитку до початку системного аналізу [1, с. 47–48]. Так, на підставі змістовно-функціонального критерію вважаємо за можливе виділити три концептуальних підходи до розуміння сутності кримінального процесуального доказування, які мали місце у вітчизняній науці кримінального процесу: 1) пізнавальний; 2) діяльнісний та 3) комплексний. Зупинимось на їхній загальній характеристиці (докладніше про це див.: [8, с. 115–123; 9, с. 11–37].

¹ Вважаємо, що виділення вказаних елементів є досить універсальним підходом, який дає можливість повного і всебічного дослідження сутності того чи іншого явища, зв'язаного з людською діяльністю.

² У науці кримінального права вивчення складу злочину, який включає в себе як об'єктивні (об'єкт і об'єктивна сторона), так і суб'єктивні (суб'єктивна сторона і суб'єкт) елементи, посідає центральне місце. Окремі ж науковці висловлювали думку про системну сутність складу злочину. Зокрема, М.І. Бажанов вказував, що всі ознаки злочину знаходяться в єдності та взаємозв'язку і створюють собою інтегративну систему, яка характеризує в цілому діяння як злочинне та каране. (див.: [4, с. 451]).

Перший підхід полягає в розумінні доказування як пізнавальної діяльності, що має досить багато схожих і відмінних рис порівняно з іншими видами пізнання (*пізнавальний підхід*). У свою чергу в рамках цього підходу вважаємо за можливе відзначити превалювання на тому чи іншому етапі історичного розвитку певних акцентів, які визначали сутність такої пізнавальної доказової діяльності. Так, у роботах учених кінця XIX – початку XX ст., а також вітчизняних науковців 20–30-х років минулого сторіччя відзначалось, що пізнавальна доказова діяльність здійснюється з використанням логічних прийомів і операцій. Тобто пізнавальна доказова діяльність трактувалася як суто логічна (раціональна) [10, с. 162; 11, с. 99]. Другий аспект розуміння сутності пізнавальної кримінальної процесуальної доказової діяльності можна назвати раціонально-емпіричним, коли знання отримується шляхом безпосереднього чи опосередкованого сприйняття з використанням певних розумових логічних операцій та співвідноситься з досвідом (як притаманним певному суб'єкту доказування, так і суспільству взагалі)³. Він є характерним для більшості наукових праць з початку XX ст. й до нині (див., наприклад: [12, с. 6; 13, с. 144]). Незважаючи на те, що в різні періоди історичного розвитку це трактування доказування зазнавало впливу того чи іншого філософського вчення (які у своїй основі, як правило, містили пануючий у державі й суспільстві ідеологічний складник), головна його сутність (раціонально-емпірична) завжди була визначальною, що й дало нам можливість його виділити.

Другий підхід до розуміння кримінального процесуального доказування, який, з нашого погляду, має право на виділення як самостійний і такий, що суттєво відрізняється від попереднього, – це так званий *діяльнісний підхід*⁴. Серед вітчизняних процесуалістів засновником діялісного підходу до доказування є В.П. Гмирко, який у своїх численних публікаціях [14; 15; 16; 17; 18; 19] обґрунтовує можливість і необхідність його виділення. Сутність діялісного підходу полягає, зокрема:

– по-перше, в розумінні доказування як діяльності її процесуальних носіїв, де не окремі люди продукують діяльність, а навпаки, саме вона «захоплює» їх, змушуючи «грати» за встановленими нею правилами, визначаючи в такий спосіб норми її реалізації [15, с. 95]. Структурний схематизм діяльності кримінального процесуального доказування включає такі функціональні місця, як: «мета» ↔ «вихідний матеріал» ↔ «спосіб» ↔ «носії діяльності» ↔ «засоби» ↔ «перетворювальний процес» ↔ «продукт діяльності» [15, с. 100];

– по-друге, в трактуванні доказування у кримінальному процесі не тільки й не стільки як пізнавального процесу дослідження певної події, а скільки в інженерному – проектно-реалізаційному фокусі [15, с. 20];

– по-третє, основним змістом кримінальної процесуальної діяльності є діяльність з вироблення процесуальних рішень; доказування ж є лише органічним структурним «забезпечувальним» елементом цієї діяльності; поза її межами доказування взагалі не може існувати як самостійний феномен [15, с. 37–39; 17, с. 142–150];

– по-четверте, метою діяльності доказування (точніше, матеріальним наповненням функціонального місця «мета діяльності доказування у кримінальному процесі») є версія, тобто здо-

³ Тут доцільно зауважити, що логічний (обґрунтовувальний) аспект доказової пізнавальної діяльності, хоча й не відкидався, але належної уваги в наукових дослідженнях не отримував. Можливість використання законів формальної логіки в доказуванні, можна припустити, презюмувалась науковцями і практиками. Саме таке відношення, на наш погляд, й призвело до перекосу в розумінні пізнавальної доказової діяльності як такої, що насамперед спрямована на отримання доказової інформації, а не на її обґрунтування.

⁴ Зауважимо: якщо перший підхід (в обох його аспектах) більшою мірою стосується функціонального спрямування, то виділення діялісного підходу за своєю суттю має зміщення акценту на змістовну сутність доказування (хоча, як буде показано далі, специфіка спрямованості тут також має місце). Зрозуміло, що тут виникає питання щодо єдиного критерію виділення. Однак, як уже зазначалося, таким є змістовно-функціональне розуміння сутності доказової діяльності. Зміщення ж акценту, на нашу думку, не є порушенням правил класифікаційного поділу.

гадний (гіпотетичний) мисленневий образ (проект) її бажаного «продукту» – певної шуканої юридичної конструкції [15, с. 109, 110]⁵.

Третій підхід до доказування, який може бути виділений у вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині і який заслуговує на окрему увагу, міститься в презентованій М.А. Погорецьким авторській концепції кримінального процесуального доказування [20; 21]. Автор її не називає, хоча на підставі аналізу висловлених ідей та пропозицій, вважаємо, що її умовно можна йменувати комплексною концепцією (*комплексним підходом*). Це пояснюється тим, що науковець пропонує підійти до аналізу сутності кримінального процесуального доказування як з позицій комплексності теоретико-методологічного підґрунтя запропонованої концепції, так і з точки зору врахування різноманітних аспектів доказової діяльності, які знайшли своє опрацювання в науковій літературі. Комплексний підхід передбачає розуміння кримінального процесуального доказування як пізнавально-практичної правової й розумової (логіко-психологічної) діяльності, що ґрунтується на формі (типі, моделі) вітчизняного кримінального процесу, а також на трьох класичних кримінальних процесуальних функціях: обвинувачення; захисту; судового розгляду та вирішення справи (здійснення правосуддя), та в якій доцільно виділяти зовнішню і внутрішню структуру.

Під описом системи в *прогностичному аспекті* розуміється визначення перспектив її розвитку. Таким чином, вважаємо, що висловлені різними науковцями пропозиції щодо доктринального розуміння сутності доказування (в тому числі й погляди автора цієї публікації про розуміння сутності доказування як системи), вдосконалення правового регулювання і здійснення доказової діяльності цілком правомірно можна розцінювати як реалізацію цього аспекту історичної форми опису системи доказування.

2) Предметна (морфологічна) форма опису системи доказування реалізується у двох напрямках:

1) *субстрактний аналіз* – дозволяє зрозуміти загальну будову системи, з яких частин вона складається, необхідність кожного елемента в системі. При цьому виходять із властивості цілісності системи: всі її складники повинні разом створювати систему; вони мають бути необхідними й достатніми для її існування [7, с. 23, 24]. Висловлене вище бачення змістовних елементів системи доказування (об'єкта, суб'єктивної сторони, об'єктивної сторони й суб'єкта) якраз і є реалізацією цього напрямку предметного опису системи доказування. Як уже відзначалося, саме наявність указаних чотирьох елементів є умовою для існування системи доказування. Крім того, її субстрактний аналіз присутній і під час визначення місця системи доказування в метасистемі кримінального провадження, тобто в середовищі, в яке вона вписана і в якому функціонує (із цього приводу ми підтримуємо традиційне розуміння доказування як основного змісту кримінального процесу);

2) *структурний аналіз*, тобто встановлення відношень (зв'язків) між елементами системи [1, с. 48–51]. Будь-яка система завжди структурована, має у своєму складі певні структури (елементи, підсистеми), розміщені на різних ієрархічних рівнях. Саме про структурний аналіз як напрям предметної форми опису системи доказування можна вести мову під час визначення структури змістовних елементів системи доказування (об'єкта, суб'єктивної сторони, об'єктивної сторони й суб'єкта), які, ми вважаємо, цілком правомірно розглядати як підсистеми. Останні,

⁵ Ми навели лише окремі характерні особливості діяльнісного підходу. Докладніше про його сутність, філософсько-методологічне підґрунтя (яким автором визначена СМД-методологія), необхідність реформування розуміння гносеологічної природи кримінального процесуального доказування дивись зазначені вище та інші роботи В.П. Гмирка. Зазначимо, що багато висловлених науковцем поглядів, з нашого погляду, є цілком ґрунтовними і прогресивними, такими, що заслуговують на подальшу наукову розробку й можуть бути використані і в нашому системному концептуальному підході до доказування у кримінальному провадженні.

у свою чергу, теж складаються з певних змістовних елементів, інтегративна єдність яких дає можливість повно та всебічно розкрити їхню сутність. Показовим у цьому плані вважаємо визначення у змісті об'єктивної сторони доказування таких елементів (зовнішніх ознак), як дія, наслідок, причинний зв'язок, час, місце, способи, засоби й обстановка доказування.

3) Функціональна форма опису системи доказування дає можливість розкрити особливості її внутрішнього й зовнішнього функціонування. Внутрішніми особливостями є: призначення складових елементів системи; взаємозв'язку між ними; процесів, зумовлених такими зв'язками; можливих станів; порядку виконання дій; взаємозв'язку результатів дій одних елементів від дій інших та з цілями системи тощо [1, с. 51]. Так, зокрема, розкриття особливостей внутрішнього функціонування системи має місце: в разі дослідження процесів, які відбуваються під час кримінального процесуального доказування, під яким ми, підтримуючи В.П. Гмирка, розуміємо не тільки пізнавальну, а й проєктно-реалізаційну діяльність, спрямовану не лише на пізнання певних фактів, а й на формування власної правової позиції; під час дослідження форм прояву внутрішньої сторони доказування у світі зовнішньому; під час аналізу особливостей взаємодії визначених вище елементів системи доказування (наприклад, об'єкта і суб'єкта, об'єкта й об'єктивної сторони тощо).

Зовнішнє функціонування системи досліджується для виявлення адаптивної (приспосовування системи до середовища) й адаптуючої (приспосовування середовища до системи) активності системи. Під адаптивною активністю мається на увазі здатність системи змінюватися відповідно до змін зовнішнього середовища, пристосовуватися до них [1, с. 51]. Прикладом такої активності системи вітчизняного кримінального процесуального доказування є пристосовування його здійснення до обстановки воєнного, надзвичайного стану, антитерористичної операції (АТО). Адаптуюча активність полягає в здатності системи змінювати навколишнє середовище, пристосовувати його до своїх потреб [1, с. 51]. У кримінальному процесуальному доказуванні такі механізми можуть мати характер як негативний (спонування до корупційного складника в доказовій діяльності; поява негативної громадської думки щодо системи доказування стосовно певних резонансних злочинів), так і позитивний (зміни в законодавстві, викликані потребами доказової діяльності; використання досягнень науки й техніки під час здійснення доказування).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Обґрунтувавши доцільність застосування системного підходу до кримінального процесуального доказування, вважаємо за необхідне тезисно зупинитися на окремих загальних положеннях.

Окремі загальні положення системного підходу до кримінального процесуального доказування. *Перше.* Як уже зазначалося, ми підтримуємо позицію, висловлену В.П. Гмирком у межах діяльнісного концептуального підходу до доказування, про те, що кримінальне процесуальне доказування потрібно розглядати як пізнавальну й проєктно-реалізаційну діяльність. Сутність такої діяльності полягає в дослідженні суб'єктом, який його здійснює, обставин вчиненого кримінального правопорушення, у формуванні на підставі певного стандарту доказування власної теоретико-інформаційної моделі (своєї правової позиції) та її реалізації (декларування і практичне обґрунтування). Про можливість такого розуміння кримінального процесуального доказування висловилося і 88,9% опитаних нами у 2017 році респондентів (263 особи) (з них: 82,1% суддів, 85,2% прокурорів, 95,5% слідчих, 86% адвокатів, 97% науковців).

Друге. З організаційної точки зору кримінальне процесуальне доказування здійснюється в межах двох основних «технологічних» процедур – підготовчого й головного доказових проваджень, конструйованих і реалізованих на власних засадах⁶. Доказова продукція, виготовлена на підготовчому доказовому провадженні, як правило, є значущою лише для забезпечення потреб досудового провадження (зокрема, вирішення завдань, які стоять перед стадією досудового розслідування; для формування правових позицій його суб'єктів; обґрунтування правильності

прийнятих цими суб'єктами процесуальних рішень та правомірності проведення процесуальних дій); для головного ж доказового провадження вона має характер лише вихідного матеріалу.

В юридичних наукових джерелах висловлюються різноманітні думки стосовно назви такої продукції; її пропонується називати «матеріалами», «фактичними даними» або «технічними доказами». Вважаємо, що відмова від поняття «докази» на досудовому (підготовчому доказовому) провадженні є недоцільною, суперечить чинному кримінальному процесуальному законодавству й розумінню сутності пізнавальної діяльності. Дійсно, згідно з чинним КПК України, виходячи із загальних засад кримінального провадження (змагальності, усності, безпосередності, презумпції невинуватості та ін.), важливе й вирішальне значення в процедурі доказової діяльності має саме головне доказове провадження. Адже лише доказами, здобутими в рамках судової комунікації його учасників, закон передбачає можливість обґрунтовувати правові позиції сторін і суду та судові рішення. З огляду на велику значущість таких доказів для кримінального провадження, необхідність їх відмежування від доказів, отриманих на досудовому доказовому провадженні, а також ураховуючи історичні традиції, на наш погляд, їх можна називати «судовими доказами».

Третє. Використання системного підходу, як уже відзначалося, є правомірним і доцільним також під час дослідження окремих категорій і понять теорії доказування й доказового права. Йдеться, зокрема, про істину як мету доказування, про засоби доказування і такий їх різновид, як докази, про способи здійснення доказової діяльності тощо (докладніше про це дивись: [9, с. 134–146, 233–333, 214–233]).

Четверте. Об'єктом кримінального процесуального доказування є будь-які обставини кримінального чи процесуального правопорушення, на які може бути спрямована доказова діяльність. Предмет доказування – це особливе бачення об'єкта, його певна проекція, що ґрунтується на правових позиціях, знаннях, досвіді того чи іншого суб'єкта (докладніше про це дивись: [9, с. 81–105]).

П'яте. Характерними ознаками суб'єктивної сторони кримінального процесуального доказування є: правова позиція, мотив та мета (докладніше про це дивись: [9, с. 106–168]).

Шосте. Сутність об'єктивної сторони кримінального процесуального доказування доцільно розглядати з точки зору форм прояву в навколишньому світі внутрішніх процесів, що мають місце у свідомості суб'єктів доказування, та зовнішніх ознак доказової діяльності. Формами прояву є: а) формування власної правової позиції суб'єкта доказування і правової позиції інших суб'єктів; б) дослідження власної правової позиції суб'єкта доказування, а також суб'єктивної (правової позиції, мотиву й мети) та об'єктивної сторони (прояву вказаних ознак суб'єктивної сторони в навколишньому світі) доказування інших суб'єктів; в) декларування власної правової позиції суб'єктом доказування (яке полягає у висуненні певного тезису доказування та в його обґрунтуванні). Як зовнішні ознаки об'єктивної сторони кримінального процесуального доказування можна виділити: діяння, правові наслідки, причинний зв'язок між діянням і правовими наслідками, способи, засоби, місце, час та обстановку доказування (докладніше про це дивись: [9, с. 169–337]).

Сьоме. Суб'єктами доказування є учасники кримінального провадження, які, обстоюючи публічний або приватний (свій чи чужий) процесуальний інтерес, протягом тривалого часу здійснюють пізнавальну й проектно-реалізаційну доказову діяльність (докладніше про це дивись: [9, с. 338–361]).

⁶ Таке розуміння сутності доказування також має місце в діяльнісній концепції В.П. Гмирка. Вважаємо, що такий підхід є цілком правомірним й заслуговує на підтримку й подальше наукове розроблення і в рамках системного трактування доказування.

Список використаних джерел:

1. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посіб. Харків: ХНАМГ, 2004. 291 с.
2. Дудник І.М. Вступ до загальної теорії систем: навч. посіб. Полтава: б/в, 2010. 129 с.
3. Новий тлумачний словник української мови: 42 000 слів. в 3-х т. Київ: Аконіт, 2008. Т. 3. 862 с.
4. Бажанов М.И. К вопросу о функциях состава преступления. Бажанов М.И. Избранные труды; отв. ред. В. Я. Таций. Харьков : Право, 2012. 1244 с.
5. Смородинський В.С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2001. 170 с.
6. Шипілов Л.М. Народовладдя як основа демократичної держави: моногр. Харків: ФІНН, 2009. 216 с.
7. Лямець В.І. Системний аналіз. Вступний курс. 2-ге вид., перероб. та доп. Харків: ХНУРЕ, 2004. 448 с.
8. Вапнярчук В.В. Історичний розвиток уявлень про кримінальне процесуальне доказування у вітчизняній науці кримінального процесу. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: 1-й Харків. кримінал. процесуал. полілог, присвяч. 50-річчю каф. кримінал. процесу Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого та 85-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України Ю. М. Грошевого (м. Харків, 16 груд. 2016 р.); редкол.: О.В. Капліна, В.І. Маринів, О.Г. Шило. Харків: Право, 2017. С. 115–123.
9. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: моногр. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.
10. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2-х т. Санкт-Петербург: Альфа, 1996. Т. 1. 552 с.
11. Чельцов-Бебутов М.А. Советский уголовный процесс. Харьков: Юридиздат НКЮ, 1929. 337 с.
12. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном процессе: моногр. Киев: Вищ. шк., 1984. 134 с.
13. Грошевой Ю. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії. Вісник Академії правових наук України. 2004. № 3 (38). С. 134–145.
14. Гмирко В.П. Ретроспективний аналіз уявлень про суть доказування в кримінальному процесі України. Вісник Академії митної служби України. Сер. «Право». 2011. № 2. С. 112–119.
15. Гмирко В.П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: моногр. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2010. 314 с.
16. Гмирко В.П. Концепт «відбиття» і методологічні проблеми теорії доказування. Університетські наукові записки: наук. часоп. 2011. № 3 (39). С. 274–281.
17. Гмирко В.П. Зasadничі аксіоми теорії доказування в кримінальному процесі України. Вісник Академії митної служби України. Сер. «Право». 2011. № 1. С. 142–150.
18. Гмирко В. Кримінально-судові докази: юридичне поняття чи дефініція? Право України. 2014. № 10. С. 26–35.
19. Гмирко В.П. Генеза теорії доказів вітчизняного кримінального процесу: методологічна рефлексія. Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. «Право». 2015. № 2(12). С. 1–58.
20. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 3. С. 63–79.
21. Погорецький М.А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. Право України. 2014. № 10. С. 12–25.